

Henny van der Veere

Religie in het hedendaagse Japan

Cultuur en religie overlappen elkaar in Japan, maar in hoeverre zijn religieuze stromingen bepalend voor de culturele identiteit van het hedendaagse Japan? Dit is één van de vraagstukken die Henny van der Veere bespreekt in onderstaand artikel. Hij beschouwt de Japanse cultuur als een cultuur van ritualisering, zoals deze onder meer tot uiting komt bij de Japanse voorouderverering. Ook besteedt Van der Veere aandacht aan de Nieuwe Religies en het verwerven van religieuze verdienste.

Inleiding

Het beeld dat buiten Japan bestaat over religie in Japan is vaak gekleurd door romantische voorstellingen over de Japanse werkelijkheid en berust gedeeltelijk op vooronderstellingen en vooroordelen die voortkomen uit een vorm van interesse in exotische zaken. Zo wordt 'Zen' in naslagwerken en internetbronnen overwegend als de typische vorm van het Japanse Boeddhisme genoemd, waarbij aan Zen een specifieke leer wordt toegedicht die uitgaat van 'ervaring', intuïtie, en eenvoud. Evenzo worden 'Shintō-organisaties', die zorg dragen voor de verering van lokale goden (*kami*), vaak gezien als het moderne eindpunt van een lange ontwikkeling die de inheemse culten vanaf de vroege oudheid hebben doorlopen. Voorts zou er een aloude relatie bestaan tussen deze *kami*-culten en de cultus van het keizerlijk huis.

Veel van deze voorstellingen zijn door de moderne wetenschap en historisch onderzoek naar het rijk der fabelen verwezen, maar leiden desondanks nog altijd een hardnekkig bestaan. De beschrijving van religiositeit in Japan in de huidige maatschappij moet zich echter los maken van deze achterhaalde aannames. Dat wil niet zeggen dat sommige religieuze concepten niet geworteld zijn in oudere tradities. De scholen van het Boeddhisme en het Shintō kennen een lange geschiedenis. Het is echter de vraag in hoeverre hun

rol belangrijk is voor het religieuze gedrag van de moderne Japanner.

De eerste buitenlandse beschrijvers van de Japanse religie gingen uit van een opvatting van religie die voortkwam uit hun eigen westerse achtergrond en het christendom. Het heeft vrij lang geduurd voordat deze westerse bril werd afgezet en Japanse religiositeit op zijn eigen merites werd beoordeeld. Door het werken met modellen die gebaseerd waren op westerse noties over wat religie was, werd het Japanse religieuze landschap voorgesteld als een optelsom van verschillende tradities, waarvan men in feite een inventaris maakte. Men onderscheidde diverse categorieën waaronder de inheemse traditie van goden (*kami*-)verering, het Taoïsme en het Boeddhisme. Deze tradities werden als onafhankelijk van elkaar beschouwd en daarom geïsoleerd bestudeerd vanuit hun eigen denkrichting en filosofie die men opvatte als een theologie.

De Japanse religieuze geschiedenis toont echter aan dat veel van deze tradities niet onafhankelijk van elkaar opereerden en dat 'lidmaatschap' van een traditie nooit exclusief was. In Japan koos en kiest een persoon niet voor een traditie op basis van geloof, maar zocht en zoekt hij naar een religieuze 'dienst', waarbij specialisatie van diensten vanuit de religieuze organisaties al vroeg was bepaald. Zo waren zaken die met de dood en het leven na de dood te maken hadden het werkkerrein van de Boeddhistische organisaties. Zij waren bij uitstek geschikt om zaken die met (rituele) onreinheid te maken hadden te behandelen. Ondanks deze specialisaties heeft er altijd een maatschappelijke samenwerking bestaan tussen de religieuze specialisten. Daarnaast heeft er ook kruisbestuiving van ideeën tussen de tradities onderling plaatsgevonden. Deze processen kan men kenmerkend noemen voor de Japanse religieuze situatie, waarbij Japanners er heden ten dage wel prat op gaan, ten onrechte denk ik, dat er nooit religieuze onverdraagzaamheid is geweest.

Deze tradities kennen ook in de moderne tijd geen exclusief lidmaatschap. Het is dan ook niet verwonderlijk dat Japanners aangeven zich bij meerdere tradities thuis te voelen, afhankelijk van welk praktisch nut zij er in zien. De Japanner is vooral pragmatisch in het kiezen van zijn religieuze diensten. Hierdoor komt de som van de 'gelovigen' die zich verwant achten met de verschillende organisaties ver boven de 100 procent van de Japanse bevolking uit. Een individu kan zijn vertrouwen stellen in religieuze specialisten van diverse pluimage zonder geloof in de achterliggende doctrine. Het gaat hem veeleer om de rituele praktijk.

Het werk van antropologen als Ian Reader en George Tanabe heeft een

grote bijdrage geleverd aan een beter begrip van de religieuze situatie in Japan. Zij gaan in hun beschrijvingen niet meer uit van de hokjesgeest die organisaties benoemt als Boeddhisme, Shintoïsme of Taoïsme, maar hebben vooral gekeken naar de houding en het gedrag van het individu op religieus gebied.¹ Ook historici hebben zich gebogen over de specifieke Japanse religieuze geschiedenis en hebben aangetoond dat het beeld van de geschiedenis van de religie gekleurd is door aannames en voorstellingen die niet door de feiten ondersteund worden.²

Door het bovengeschetste 'sektarische' denken is ook een ander kenmerk van de Japanse religieuze cultuur onderbelicht gebleven, namelijk het bestaan van een cultuur van ritualisering. In de Japanse maatschappij zijn vaste rituelen een belangrijk deel van het sociale gedrag. Op religieus gebied wordt dit aspect het best zichtbaar in de vooroudercomponent van het dagelijkse leven. Deze twee aspecten ontmoeten elkaar in het Japanse religieuze bewustzijn. Een beschrijving van dit Japanse religieuze bewustzijn in zijn sociale en cultureel religieuze functie kan als uitgangspunt dienen. In plaats van te kijken naar welke wereldvoorstellingen de diverse tradities propageren, is het ook mogelijk vanuit de hedendaagse samenleving te kijken naar hoe het individu met het probleem van leven en dood omgaat, welke voorstellingen relevant zijn en of deze aan verandering onderhevig zijn of niet. Ik heb hier gekozen voor de invalshoeken van voorouderverering en de cyclische rituele kalender om de culturele context te bepalen. Daarna bespreek ik twee specifieke mogelijkheden voor individueel religieus gedrag, te weten de 'Nieuwe Religies' en het verwerven van 'religieuze verdienste'.

Achtergronden voor de huidige situatie

Er zijn twee omslagpunten in de Japanse geschiedenis die de voorwaarden voor de huidige situatie hebben gecreëerd. De eerste van twee grote veranderingen was de openstelling van Japan en het contact met de westerlingen aan het eind van de negentiende eeuw, de tweede was de invloed van de Amerikaanse bezetter die vrijheid van godsdienst in de grondwet liet vastleggen en een staatsbestel initieerde waarin religie en staat gescheiden

1 Ian Reader en George J. Tanabe Jr, *Practically religious. Worldly benefits and the common religion of Japan* (Honolulu 1998) en Ian Reader, *Religion in Contemporary Japan* (MacMillan 1991).

2 Belangrijk werk is van Kuroda Toshio: Kuroda Toshio, 'The legacy of Kuroda Toshio', *Japanese journal of Religious studies* VII-1 (1981).

werden. De Amerikaanse bezetters hebben na de Tweede Wereldoorlog bewust een nieuw kader gekozen van maatschappelijke voorwaarden voor religieuze organisaties. Zij hadden tijdens de oorlog al onderzoek gedaan naar de achtergronden van wat zij zagen als het Japanse fanatisme. De rol van de keizer en de ideologie van het Staats-Shintô werden als bedreigend ervaren. Met de keizerlijke ontkenning van zijn goddelijke status hoopte men een probleem opgelost te hebben. Met het instellen van vrijheid van religie en de ontmanteling van Shintô organisaties door financiële steun van de staat te verbieden hoopte men de kiemen voor verder oorlogsgeweld weg te nemen. Bovendien bestond de hoop dat ook het christendom geleidelijk meer invloed zou kunnen krijgen.

Een analyse vanuit de huidige historische inzichten geeft aan dat men hierbij twee belangrijke feiten over het hoofd zag. Ten eerste is er het feit dat Staats-Shintô als ideologie niet gebaseerd was op een georganiseerde religie maar pas na 1868 als staatideologie was ontwikkeld. Ten tweede werken Japanse religieuze organisaties volgens andere normen dan organisaties in het westen en worden deelname en lidmaatschap anders opgevat. Zo speelt bijvoorbeeld in Japan geloof in mindere mate een rol vergeleken met het westen.

De rituele kalender

Een gevolg van de veranderde situatie na de Tweede Wereldoorlog is dat religie en staat gescheiden zijn en dat religie in het openbare leven dus officieel niet voorkomt. Zo zijn nationale feestdagen geen religieuze feestdagen. De belangrijkste rituele dagen van het jaar voor het individu zijn de periodes rond Nieuwjaar en rond het *Obon*-feest dat in juli of augustus, afhankelijk van de streek, gevierd wordt. Algemeen wordt aangenomen dat gedurende de periode van het *Obon*-feest de geesten van de overledenen, vaak aangeduid met voorouders, voor enkele dagen terugkeren naar hun familie. Om de continuïteit van de banden met deze voorouders te onderhouden verzamelen de leden van de familie zich in het ouderlijk huis en keren veel mensen die zich elders hebben gevestigd terug naar de streek van oorsprong om daar in groter familieverband de tijd door te brengen. *Obon* is daardoor zowel een familie- als een voorouderfeest en is van oudsher met allerlei rituelen omgeven. Zo worden lantaarns op strategische plaatsen opgesteld om de voorouders de weg vanuit hun eigen wereld terug naar de familie te wijzen. Aan deze gewoonte ontleent het feest zijn oude naam van lantaarnfestival.

Grafmonumenten.

Het *Obon*-festival kent een sociale- en een religieuze kant. In de lokale gemeenschappen worden traditionele dansen (*bon-odori*) gehouden ter vermaak van de voorouders en worden feestmaaltijden gehouden in de familieresidentie in gezelschap van de voorouders. Een belangrijke plicht voor de familie is het onderhoud van de grafmonumenten waar de as der overledenen is bijgezet. In Japan is crematie gebruikelijk. Voor deze gedenktekens biedt men bloemen en wierook aan. Dit maakt de weg vrij voor de terugkeer van de geesten der overledenen in de schoot van de familie als tijdelijke gasten. Priesters worden uitgenodigd om sūtras te reciteren ten einde de ontwikkeling van de voorouderlijke geest naar verlichting of paradijs te begeleiden. Aan het eind van de *Obon*-periode worden de voorouders weer uitgeleide gedaan, soms door het te water laten van speciale boten, waarbij vooral aandacht wordt besteed aan recente overledenen.

Deze relatie met de voorouders wordt echter niet alleen tijdens *Obon* maar ook op vele andere momenten benadrukt. Het is de sociale plicht voor het hoofd van de familie om tijdens de dag-en-nachteveningen (*equinox*)³ in de lente en herfst, rond 21 maart en 23 september, te zorgen dat

3 Op de dag van een evening duren dag en nacht even lang.

de grafmonumenten schoon worden gemaakt en dat bloemen en wierook worden aangeboden. Ook dan wordt vaak een priester uitgenodigd om sūtras te reciteren, voor het graf of voor het voorouderaltaar thuis. Op de herdenkingsdagen van het overlijden worden op geregelde tijden speciale diensten (*kaiki*) aangevraagd bij tempels en bij verjaardagen wordt het grafmonument bezocht om cadeautjes neer te leggen.

Het huisaltaar

De dagen rond *Obon* en de dag-en-nachteveningen vormen de standaard rituele jaarkalender voor de relatie van de Japanner met zijn voorouders, maar de band met de overledenen is hiermee nog niet volledig beschreven. Elke familie heeft idealiter een familie altaar in het huis van de oudste overlevende of oudste zoon. Dit altaar voor de voorouders (*hotoke*) heet *butsudan* en vormt een intrinsiek onderdeel van het leven van alledag. In veel Japanse huizen is ook een godenaltaar (*kamidana*) aanwezig waarop de inheemse goden worden vereerd en om bescherming worden gevraagd. Dit altaar heeft veelal de functie van bescherming in het dagelijks leven en onderscheidt zich daarin van het voorouderaltaar.

De voorouders worden iedere dag gevoed met water en rijst en blijven opgenomen in de familie doordat alle gebeurtenissen die van belang zijn gemeld worden. Nieuwsfeiten en mededelingen worden voor het altaar uitgesproken als waren de voorouders lijfelijk aanwezig. De moderne stadsmens is vaak klein behuisd en heeft niet altijd plaats voor een dergelijk altaar, maar op het platteland is het altaar vaak het centrum van het huis en de familie.

De achtergrond voor deze voorstellingen wordt vaak aan het Boeddhisme toegeschreven. Boeddhistische priesters, zonder onderscheid van school, zijn religieuze experts. In Boeddhistische teksten wordt het belang benadrukt om de priesters de voorouders te laten verzorgen, tegen vergoeding uiteraard. In dit wereldbeeld wordt de zorg door de familie noodzakelijk geacht voor het zielenheil van de overledenen. Door de rituelen worden de vooroudergeesten begeleid naar het Paradijs, het Reine Land, of naar verlichting. Zo duurt het vele jaren voordat de directe relatie tussen overledenen en levenden definitief ophoudt. Tot dat moment, meestal na 49 jaar, kunnen de overledenen ook invloed uitoefenen op de familieleden en ingrijpen in hun leven.

Een extra reden om het voorouderaltaar te onderhouden is dan ook

voorzichtigheid. Immers, wanneer voorouders niet correct vereerd worden, kunnen ze vertoornd raken, een slechte invloed uitoefenen en allerlei rampen veroorzaken. De invloed van de wereld van de voorouders is voor veel Japanners reëel en kan als bedreigend ervaren worden. De rituele verering houdt de familie en familiebanden in stand, maar dit betekent ook dat er een taak is weggelegd voor de jongere generatie. Nageslacht is nodig om de verering te waarborgen en nodig om zelf na de dood als voorouder betrokken te blijven bij de familie. Het is een grote zorg om te sterven zonder dat de verering geregeld is waardoor men als voorouder later 'vergeten' wordt. Niets is erger, beangstigender, dan te overlijden zonder nageslacht want dan wordt de geest een *muenbotoke*, een ongebonden geest, die eenzaam moet dolen en dan ook wraakzuchtig kan worden. Speciaal voor deze geesten worden voor en tijdens de *Obon*-periode rituelen gehouden (*segaki*), die deze dolende geesten tevreden moeten stellen. Vaak plaatst men op het platteland ook eten voor de deur opdat deze geesten de mensen niet lastig vallen.

Op deze manier is veel van het religieus-culturele leven rond voorouders gecentreerd zonder dat de Japanners dat zelf religieus noemen. De rol van de georganiseerde religie heeft zich hieraan aangepast en ook een rol gespeeld ter bevordering. Het Boeddhisme heeft in Japan een stelsel van gedenkdiensten ontwikkeld die de weg van de overledene naar verlichting of het Reine Land begeleiden. Aan elke dienst is een figuur uit het Boeddhistisch pantheon gekoppeld waardoor een groep van dertien 'Boeddhassen' gevormd wordt. Bij tempels treft men dan ook vaak beeldgroepen van deze dertien figuren aan.

Het religieuze landschap overziend, blijkt dat voorstellingen over leven en dood geregeerd worden door de relatie met de gestorvenen. Bij deze groep horen echter niet alleen de ouderen van de familie maar ook zij die jong en vroeg gestorven zijn. Voor hen zijn ook speciale rituelen en herdenkingen ontstaan. Als overledenen zijn zij een deel van het leven waar zij 'recht op hadden' misgelopen. Om dit recht te zetten wordt hun geest soms als levend individu behandeld. Een te vroeg overleden scholier, door ziekte, ongeluk of misdaad, kan via zijn foto aanwezig zijn op de diploma-uitreiking van zijn school of deelnemen aan de wedstrijden van zijn honkbalteam. Oudere en jongere mensen ondernemen ook pelgrimages met de foto van overleden dierbaren om hen toch die ervaring te verschaffen ondanks een premature dood.

Opvallend is sinds de jaren zeventig de ontwikkeling van de cultus van

Jizô.

de Bodhisattva Jizô. Jizô fungeerde altijd al als beschermer van kinderen in de onderwereld. Recentelijk worden er veel tempelrituelen aangeboden voor jong overleden kinderen en geaborteerden, de mizuko-kuyô. Vooral jonge moeders hebben baat bij deze rituelen die hen ondersteunen in het verlies. De oorspronkelijke opzet van deze nieuwe cultus wordt wel afgedaan als een geslaagde zakelijke onderneming, maar het succes kan ook verklaard worden uit het feit dat deze diensten een aanvulling zijn op de rituelen van de voorouderverering.

Cyclische vernieuwing

Naast het *Obon*-feest is vooral het Nieuwjaarsfeest van belang. Men zegt wel dat het Japanse denken zich kenmerkt door een cyclische en circulaire opvatting over de tijd, in tegenstelling tot de lineaire opvatting over leven en dood die men in het westen onder invloed van het christendom ontwikkelde. Deze cyclische opvatting van tijd en leven leidt tot de aanname dat alles zich vernieuwt na een bepaalde periode van één jaar, van twaalf jaar of van zestig jaar.

Het Nieuwe Jaar is een belangrijk tijdstip van cyclische vernieuwing. Aan

Nieuwjaar.

het eind van het oude jaar beginnen de voorbereidingen: schulden worden waar mogelijk afgelost, er wordt grote schoonmaak gehouden en op de laatste dag van het jaar gaat het vuur uit om pas na enkele dagen weer aangestoken te worden. Na het opkomen van de eerste zon van het nieuwe jaar worden allerlei gebeurtenissen benoemd als eerste ervaring: de eerste droom, de eerste keer naar het werk gaan en het eerste tempelbezoek (hatsumôde).

Een gedeelte van het rituele leven rond de jaarwisseling speelt zich af rond de heiligdommen. Het eerste tempelbezoek is belangrijk om het jaar goed te beginnen. Het biedt tevens de gelegenheid om de nodige beschermende amuletten aan te schaffen en de goden om hun bescherming te vragen. Al deze zaken komen voort uit een volksgeloof dat betrekkelijk weinig te maken heeft met de gevestigde religieuze organisaties zonder te vergeten dat de leden van die organisaties ook Japanners zijn. We kunnen hier ook een duidelijke rolverdeling zien tussen de verschillende tradities.

Het Shintô heeft vooral als taak de opeenvolgende fasen van het menselijk leven te begeleiden. Na de geboorte van een kind wordt het in de tempel voorgesteld aan de goden met de wens dat het kind beschermd wordt. Huwelijken vinden vaak volgens 'traditioneel' Shintô folklore plaats. Recentelijk is het mode geworden om met de uiterlijkheden van een chris-

telijke dienst in het huwelijk te treden, maar deze *chapel-wedding* laat alle religieuze verwijzingen weg.

De mogelijkheid voor de aanschaf van amuletten en talismannen is niet voorbehouden aan een bepaalde traditie. Het is veeleer de mystieke kracht van de plaats waar het amulet gekocht is en de faam van de plaats die de Japanners naar die plaats trekt. Amuletten zijn er dan ook in allerlei soorten en maten voor allerlei mogelijke rampen, van auto-ongelukken tot bescherming van huis en gezin.

De taak van de tempels beperkt zich echter niet tot het verkopen van amuletten en de cyclische momenten van de rituele kalender. Zij spelen een belangrijke rol in het bewaren van het culturele erfgoed, zowel van hun eigen traditie als van een groter en vaag omschreven cultureel erfgoed. Zij bevorderen traditionele Japanse kunsten als de theeceremonie, kalligrafie, bloemschikken en dergelijke. De beheerders van de tempels, de priesters, zijn meestal de opvolgers van hun vaders, en de meeste tempels zijn dan ook overerfbare familietempels die als een onderneming fungeren, met belastingvrijstellingen als religieuze organisatie. De relatie tussen tempel en parochiaan wordt vooral bepaald door de feesten van cyclische vernieuwing (*matsuri*) en de diensten voor de overledenen.

Een van de steeds terugkerende gespreksonderwerpen in het sociale leven zijn bepaalde perioden in de levenscyclus die als onineus gezien worden. Bepaalde jaren gelden als uitermate ongunstig. Voor kinderen is dat het dertiende levensjaar, voor vrouwen het 33ste en voor mannen het 42^e. In die jaren loopt men het grootste gevaar dat er iets mis gaat met de natuurlijke voortgang der dingen. Ziekte en ongelukken liggen op de loer. Deze jaren heten *yakudoshi*, ongeluksjaren. Zelfs het jaar ervoor en erna staan in het teken van rituelen die het ongeluk op afstand moeten houden. Als ritueel heeft men weer de keuze uit een groot scala, zoals het bezoeken van tempels en daar bezwingen laten uitvoeren, het kopen van amuletten, het doneren van geld aan organisaties, het onderhouden van gasten uit de buurt en/of familie. Het zijn geen jaren voor grote ondernemingen. Iedere Japanner kent ook wel de verhalen van mensen die precies in hun ongeluksjaar te maken hebben gekregen met rampspoed.

De ceremonieën van het Shintô bewegen zich rond vergelijkbare angsten voor verontreiniging of ongeluk.⁴ Bij elk nieuw begin hoort een ritueel. Bij

4 Veel van de huidige Shintô-rituelen zijn na 1868 ontstaan of afgeleid van andere tradities. Voor een overzicht van de geschiedenis van Shinto Mark Teeuwen, *Shinto. Een geschiedenis van Japanse goden en heilgdommen* (Amsterdam 2004).

het bouwen van een huis moet de grond van kwade invloeden gereinigd worden, en nieuwe bruggen moeten door Shintô priesters gezegend worden. Managers van grote bedrijven verzoeken de goden of Boeddhas om steun en bescherming. Ook al is het individu niet altijd gelovig, het is noodzakelijk om in het oog van de maatschappij zich te houden aan de oude gebruiken op straffe beticht te worden van afwijkend gedrag.

Nieuwe Religies

Niet alle Japanners hebben baat bij de oplossingen die de traditionele organisaties van het Boeddhisme en Shintoïsme bieden. Japan kent echter een heel scala van organisaties die tegemoet komen aan hun spirituele behoeften. Deze groep wordt aangeduid met de generieke term Nieuwe Religies. Zij bieden soelaas voor die groep mensen die in problemen geraken door problemen als ziekte, ontslag, scheiding, ongeluk en eenzaamheid. Hier vindt men alternatieve oplossingen voor problemen op mentaal en fysiek gebied, waar bij veel groepen de afkeer van traditionele medische wetenschap en het geloof in de invloed van geesten opvallend is. De vele groeperingen bieden allerhande oplossingen, variërend van primitieve magische handelingen tot een beroep op het geestenrijk. Hun mythologie is vaak een vermenging van Shintô en Boeddhistische ideeën.

De oudste van deze organisaties is Tenrikyô die ontstaan is rond het midden van de negentiende eeuw. Tenrikyô baseert zijn inzichten op de shamanistische openbaringen van de stichtster/oermoeder en heeft zich ontwikkeld tot een organisatie met miljoenen aanhangers. Een andere grote speler is de Sôka Gakkai, een lekenbeweging die zich heeft afgescheiden van de Boeddhistische Nichiren beweging hoewel zij de ideologie nog delen.

Het meest extreme voorbeeld van een dergelijke organisatie was de Om Shinrikyô gesticht door Asahara Shôkô. Deze groep werd wereldwijd bekend door de Sarin gasaanvallen in de metro van Tôkyô. Deze op meditatie gerichte sekte trok vooral veel jongeren die in de geseculariseerde maatschappij geen mogelijkheden voor zichzelf zagen. Onder invloed van een extreme vorm van *guru*-verering kwamen zij tot vele misdaden.

Hierdoor versterkten zij ook het negatieve beeld van de Nieuwe Religies dat in de maatschappij bestaat. Iemand die kiest voor deelname aan deze nieuwe groeperingen wordt vaak geconfronteerd met het *opprobrium* van zijn omgeving. Desondanks voorzien deze groepen in een grote behoefte. Dit blijkt niet alleen duidelijk uit het aantal geregistreerde groepen, meer

dan tachtig, maar ook aan het totale aantal van hun leden dat opgeteld rond de tien miljoen zou uitkomen.

Vaak wordt als reden voor de grote ledenaanwas de urbanisatie genoemd. Oude verbanden verdwijnen door het leven in de grote stad. De aantrekkingskracht ligt echter waarschijnlijk ook in de vooronderstelde effectiviteit van de magisch-mystieke methoden die nauw aansluiten bij het Japanse vooroudergeloof. Deze methoden hebben overigens ook succes buiten Japan. Veel Nieuwe Religies beperken hun activiteiten niet tot Japan maar hebben al vroeg, aan het begin van de twintigste eeuw, een internationaal podium gezocht voor hun activiteiten.

Individuele religie

In dit landschap met de rituele kalender van voorouderverering lijken de mogelijkheden voor uitingen van individuele religiositeit beperkt. Voor mensen met grote problemen is er de toevlucht die de Nieuwe Religies bieden. Men kan zich echter ook toeleunen op het verwerven van 'religieuze verdienste' (*kudoku*) om bepaalde doelen in dit leven en een volgend leven te realiseren.

In de wereldvisie van het Boeddhisme spelen geloof in wedergeboorte en het concept van karma een centrale rol. Wedergeboorte lijkt te conflicteren met de voorstelling van voorouders, maar in de praktijk treffen we beide ideeën naast elkaar aan. Volgens het concept van karma kan men door goede daden te doen een betere wedergeboorte bewerkstellen. De mogelijkheid dat men door slechte daden in een volgend bestaan op een lager niveau terecht komt, kan vermeden worden door het doen van specifieke religieuze activiteiten. Deze activiteiten zijn vanuit het Boeddhisme gedefinieerd als het verwerven van verdienste.

Er zijn tal van mogelijkheden om verdienste te verwerven. Hieronder vallen het laten uitvoeren van tempeldiensten als het vuurritueel, donaties doen, het ondernemen van religieuze oefeningen als vasten en ascese, tempelbezoek en pelgrimages. Sinds de motorisering van transport zijn het bezoek van mystieke plaatsen en pelgrimages zeer populair geworden. In veel gevallen heeft het bezoek aan een heilige plaats ook een toeristisch aspect, maar religie en toerisme zijn goed verenigbaar voor de gemiddelde Japanner.

Een voorbeeld van een dergelijke cultusplaats is de Konpira tempel. Dit grote complex trekt miljoenen Japanners die hopen dat de hoofdgod

De Konpira tempel.

van het heiligdom, Konpira, hen welvaart kan verschaffen en voorspoed in de handel. Door de aanwezigheid van hete bronnen is het bij uitstek geschikt om religieuze activiteit met een toeristisch uitje te combineren. Tegenwoordig is de tempel een Shintô complex, maar oorspronkelijk was het een mystiek centrum van bergasceten.

Naast deze tempels die men in één dag kan bezoeken, zijn er over heel Japan verspreid pelgrimeroutes tot ontwikkeling gekomen rond heilige geografische locaties. De oudere grotere pelgrimages in het gebied rond Kyôto en Osaka en op Shikoku zijn algemeen bekend en worden per auto of bus door honderdduizenden Japanners per jaar afgelegd. Het 1400 kilometer lange circuit van de 88 tempels van Shikoku wordt echter ook nog lopend afgelegd als religieuze oefening, niet in het minst omdat dit een veelvoud van religieuze verdienste zou opleveren.

Veel van de pelgrims ondernemen een dergelijke pelgrimage na hun zestigste jaar. Voor de rituele kalender van het menselijke leven geldt de cyclus van 60 jaar als de basis. Na deze eerste cyclus voltooid te hebben begint er een nieuwe en een pelgrimage kan zo de juiste overgang zijn naar de volgende nieuwe fase in het leven.

Het is moeilijk te zeggen of deze gebruiken ook bij de jongere generatie zullen bestaan als ze zelf die leeftijd bereiken. In Japan wordt religieuze activiteit pas verwacht als men ouder is. Hoewel er altijd wel agnosten zullen zijn, is het aannemelijk dat door de culturele programmering ook de huidige jongeren op latere leeftijd de rituelen zullen overnemen van de oudere generatie.

Conclusie

Wanneer we de Japanse religie willen beschrijven vanuit de institutionele geschiedenis lopen we het gevaar een groot deel van het werkelijke religieuze leven van de Japanners over het hoofd te zien. De intieme band met de voorouders en de pragmatische oriëntatie leveren een religieus landschap op waarin religie en cultuur elkaar overlappen en daarbij een specifiek waardepatroon creëren. Tegen deze achtergrond kunnen we spreken van religie die algemeen is in het vereren van de voorouders. Daarnaast is er ruimte voor een individuele benadering die zich uit in deelname aan nieuwe religies of in *kudoku*, verwerving van verdienste door middel van bijvoorbeeld pelgrimages. Deelname vanuit het individu komt echter vooral voort uit pragmatische overwegingen en vereist geen geloof.